

С. І. ПОХОДНЯ ІРОНІЯ І КОНТЕКСТ

Образність, складність, багатство актуалізованих асоціативних зв'язків, а отже, і іронія в ідейно-образній структурі твору безпосередньо залежні від контексту. Перевага щодо використання тих чи інших мовних засобів реалізації у кожній конкретній мові залежить від історико-культурних умов розвитку даної національної мовної спільності. В англійській та американській художній літературі поширеним є алегоричний, натяковий тип іронії, який об'єднує як власне натяки, так і цитації, що ґрунтуються на історико-філологічних знаннях.

Певні труднощі у відтворенні і розумінні іронії виникають навіть на найпростішому для її сприйняття рівні лексичному. Особливо складними є словосполучення-штампи, при перекладі яких коментування, на нашу думку, непридатне. В англійській мові саме вони є дієвим засобом актуалізації іронії.

Найпоширеніші серед них атрибутивні словосполучення або словосполучення, побудовані за моделями «іменник of іменник»: *a heart of gold, a voice of angel, mortal sin, oroprophal childhood, fateful night*.. Тут виникає значно складніше співвідношення значення слів з текстом, ніж у випадках антифразису, який полягає в уживанні слів у протилежному значенні. Усі ці словосполучення, що були колись метафорами, з часом втратили образність і перетворились фактично в штампи. Деякі з них вже зафіксовані у словниках як фразеологічні одиниці, інші — на цьому шляху. Сьогодні, вживаючись у нових контекстах, вони набувають і нової образності, хоча цілком іншого характеру. Ці словосполучення мають важливу в іронічному аспекті властивість: вони зберегли в своєму значенні залишки минулих контекстів свого вживання. Для розуміння іронії достатньо узагальненого сприйняття таких словосполучень, як: колись образних; книжних; тих, що викликають, хоч і не зовсім чіткі, асоціації з історії культури. Більшість подібних словосполучень позбавлена національного компонента, їх основою є історико-релігійно-культурний компонент, спільний для всіх європейців. Тому для їх правильного розуміння важливий ступінь освіченості читача, а не його національна приналежність. І для українця, і для англійця іронічно звучатиме *pearls of wisdom* «перли мудрості», *immortal saying* «безсмертний вислів» щодо явної дурниці чи *mortal sin* «смертний гріх» щодо цілком невинного вчинку, якщо обидва вони відчують контраст між високим узуальним значенням цих словосполучень і їх зниженим оказіональним вживанням у новому контексті. Більшість подібних англійських словосполучень має прямі паралелі в українській мові: *глас ангела, терновий вінок, ангел милосердя, перли мудрості, смертний гріх* тощо; деякі (*oroprophal childhood, providential appearance* тощо) вимагають пошуків відповідних українських штампів-еквівалентів.

Ще важчі для розуміння (відтворюються вони, як правило, легко) ті атрибутивні словосполучення, один із компонентів яких містить історико-філологічний елемент: *classic Greecian coiffure* «класична грецька зачіска», *Olympian torso* «олімпійський торс», *the d'Anunzionesque refinements* «д'анунцієвська витонченість», *a really Etruscan smile* «по-справжньому етруська посмішка», *Etonian congratulations* «ітонівські вітання» тощо. Це вже сфера оказіональних авторських утворень; багатство фантазії і незвичність асоціацій тут можуть бути безмежними, отже, зростають і труднощі сприйняття. Здебільшого правильна інтерпретація значно полегшується широким контекстом. В цілому ж адекватне розуміння авторської іронії алегоричного характеру вимагає широких історико-філологічних знань. Позитивну роль відіграє тут перекладацьке коментування тексту, без якого авторська іронія у багатьох випадках була б цілковито втрачена, особливо коли йдеться про переклад творів іншої етнокультурної спільності.

Від алегоричних, натякових авторських словосполучень непомітно робимо крок вже до іншого мовного рівня — текстового. Виникає власне текстова проблема — проблема інтертекстуальності, тобто присутності в тексті раніше створених текстів (або натяків і посилань на них), які взаємодіють з новими текстами. Новий контекст є сигналом, що

вмикає пам'ять про минулі контексти, виводить їх на поверхню, а у випадку іронії часто показує у новому освітленні. Чим краще раніше створений текст знайомий читачеві, тим коротший канал комунікації, тим більше значення цього тексту для виникнення різноманітних асоціацій. Іронія, у створенні якої історико-філологічний контекст відіграє значну роль навіть на лексичному рівні, повністю використовує його великі потенційні можливості для пробудження асоціацій на рівні тексту.

Текст не тільки містить необмежені можливості для створення тонкої асоціативної іронії, а й одночасно ускладнює її сприйняття читачем. Не слід думати, що адекватне відтворення іншомовної іронії вимагає лише знання того чи іншого історико-літературного, етнокультурного факту, хоча часто іронія ґрунтується на знанні таких фактів. Так, без розшифрування перекладачем «Саги про Форсайтів» Д. Голсуорсі аббревіатур власних імен була б втрачена Майклова іронія щодо нового роману: «A Duet», read Soams. «What's about? Musical?» «Not precisely. A sort of cat-calling between the ghosts of the G. O. M. and Dizzy!» — «Дует», — прочел Сомс. — «Это о чем же? Музыка?» — «Не совсем. Кошачий концерт с участием Гладстона и Дизраэли». Адекватне відтворення текстової асоціативної іронії вимагає точних знань про автора і епоху створення даного твору, його жанрові та структурні особливості.

Важко переоцінити значення широких історико-філологічних знань для відтворення і розуміння тих форм іронії, які створюються за допомогою різноманітних цитат. Цей засіб створення іронії надзвичайно поширений в англійській художній прозі. Авторська суб'єктивно-оціночна позиція виявляється у самому виборі матеріалу для цитування, ще випуклішою стає вона у випадку навмисної деформації цитат. Так, у «Жовтому Кромі» О. Хакслі вкладає в уста Барбек'ю-Сміта, модного писака, псевдоінтелектуального «пророка», деформовану цитату із комедії В. Шекспіра «Як вам це подобається»: «I for one prefer to worship in the infinite church of Nature. How does our Shakespeare put it? «Sermons in books, stones in the running brooks». He waved his arm in a fine gesture towards the window, and ever as did so he became vaguely, but none the less insistently, none the less uncomfortably aware that something had gone wrong with the quotation. Something — what could it be? Sermons? Stones? Books?» — «Як на мене, то я віддаю перевагу богослужінням у нескінченному храмі Природи. Як це передав наш Шекспір? «Проповіді в книжках, каміння в бурхливих струмках» — красивим жестом він показав на вікно, але в ту ж мить, коли підіймав руку, його почало тривожити хоч і невиразне, але настійне і неприємне відчуття, що з цитатою він щось наплутав. Але в якому місці? У камінні? У проповідях? Чи в книжках?». Звичайно, іронічна інтонація, підсилена низкою риторичних питань у кінці абзаца, відчувається і без точного знання джерела цитування. Однак наведена перекладачем у виносці строфа із Шекспірової комедії дає змогу повною мірою оцінити іронію автора. Вдале відтворення і розуміння іншомовної іронії виявляє безпосередню залежність від історико-літературних, етнокультурних знань перекладача і читача, що ще раз підтверджує слушність думки про необхідність підходу до проблеми історико-філологічного контексту як широкої філологічної проблеми.